

Magdalena Frączek
Kraków

ADAM HONORY KIRKOR – PRZYSZYNEK DO STANU BADAŃ

Wybitny historyk, archeolog, etnograf, publicysta i wydawca – Adam Honory Kirkor, przez szereg lat stanowił siłę napędzającą życie umysłowe Wilna pierwszej połowy XIX wieku. O roli, jaką odgrywał w tym środowisku, świadczyć może fakt, że jego nazwisko pojawiało się w większości artykułów i prac charakteryzujących stosunki kulturalne i społeczne Wileńszczyzny tamtego okresu, choć on sam nigdy nie był przedmiotem ich opisu. Wokół jego postaci narosło wiele legend i nieudomówień, które swoje źródło mają w pojawiających się – jeszcze za życia Kirkora, oskarżeniach o zdradę polskich interesów i serwilizm wobec cara. Opinie te, często krzywdzące, sprawiły, że spuścizna – nie tylko naukowa – jaką pozostawił po sobie Adam Honory, przez lata pozostawała jakby w zapomnieniu, na marginesie głównego nurtu badań, nie wzbudzając zainteresowania badaczy.

W archiwach wciąż jeszcze odnaleźć można jego niepublikowane rękopisy i bogatą korespondencję z wybitnymi działaczami kultury i nauki. Prace Kirkora dotyczyły różnorodnych dziedzin: od historycznych i etnograficznych, przez katalogi zbiorów muzealnych, po opracowania statystyczne. Nieobca była mu również twórczość literacka, choć tę zaliczyć należy do wczesnego okresu jego działalności. Największy natomiast wkład wniósł Kirkor w rozwój piśmiennictwa, będąc wieloletnim redaktorem i wydawcą czasopism takich, jak m.in.: „Radegast” (1843), „Pamiętniki Umysłowe” (1845–1846), „Teka Wileńska” (1857–1858), czy wreszcie „Kurier Wileński” (1860–1865).

Źródła, dające wgląd w działalność Kirkora, rozproszone są po różnych bibliotekach i archiwach Polski, Rosji, Litwy, Białorusi, a nawet Czech¹. Owo rozproszenie materiałów nie sprzyjało powstawaniu publikacji prezentujących całościowy dorobek tej nietuzinkowej postaci – dotychczas, przeszło 126 lat po śmierci, Kirkor nie doczekał się osobnej monografii. Większość publikacji, jakie wyszły spod pióra polskich, białoruskich czy też litewskich badaczy, dotyczy jedynie skrawka działalności Adama Honorego, jego cząstkowej aktywności tak na polu naukowym, jak i wydawniczym. Przykładowo, Mikołaj Janczuk², Rudolf Jamka³, Leonid Aleksiejew⁴, Hienadź Kachanoŭski⁵ w swoich

¹ Por. wykaz źródeł na końcu tekstu.

² Н.А. Янчук, А.-Г.К. Киркор. *Учёный, исследователь Литвы и Белоруссии (некролог)*. Читано в заседании Московского археологического общества, Киев 1887; oraz Н.А. Янчук, А.К. Киркор. *Краткий очерк жизни и деятельности*, Москва 1888.

³ R. Jamka, *Adam Honory Kirkor. Pierwszy badacz pradziejów regionu chrzanowsko-jaworznickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Archeologiczne” 1968, nr 171, z. 9, s. 5–10.

⁴ Л. Алексеев, *Археология и краеведение Белоруссии. XVI в. – 30-е годы XX в.*, Минск 1996, s. 67–72.

⁵ Г. Кяхановіч, *Археалогія і гісторыя краянаўства Беларусі ў XVI–XIX ст.*, Мінск 1984, s. 56–61.

artykułach charakteryzują Kirkora jako archeologa; Iwan Ciszczanka⁶ przedstawia go jako etnografa, natomiast działalność wydawniczą omawiają m.in.: Małgorzata Stolzmann⁷ i Mieczysław Inglot⁸. Wśród nowszych opracowań warto wymienić również artykuły Ihara Zaprudzkiego, w których Kirkor charakteryzowany jest jako reprezentant białoruskiej kultury⁹. Żadna z przywołanych powyżej prac nie pretenduje jednak do miana monografii¹⁰, ani tym bardziej nie jest próbą całościowego spojrzenia na wszystkie aspekty działalności Adama Honorego. Znakomita ich większość powstała na marginesie innych badań, dotyczących na przykład białoruskiej archeologii i krajoznawstwa¹¹, wileńskich towarzystw i instytucji naukowych w XIX wieku¹², studiów nad świadomością społeczną inteligencji polskiej w zaborze rosyjskim¹³, czy wreszcie badań prasoznawczych nad historią polskich czasopism z terenu Wileńszczyzny¹⁴ oraz tych, dotyczących instytucji rosyjskiej cenzury w XIX wieku¹⁵, zaś samemu Kirkorowi autorzy tych opracowań nie poświęcają więcej niż kilka stron, czasem jedynie kilka linijek.

Co warto podkreślić, wszystkie powyższe prace w mniejszym lub większym stopniu charakteryzują wileński okres działalności Kirkora, tj. lata 1834–1866, natomiast zupełnie brak na rynku wydawniczym – nie tylko polskim, pozycji omawiających twórczość Adama Honorego w czasie pobytu w Petersburgu (1867–1871), a także tych, dotyczących ostatnich lat życia, które spędził w Krakowie (1871–1886) pod auspicjami Akademii Umiejętności.

O samym Kirkorze jak dotąd najwięcej ukazało się opracowań typu bibliograficznego, do których zaliczyć należy również nekrologi, publikowane w prasie tuż po jego śmierci, warto tu wymienić chociażby wspomnienia Adama Pługa¹⁶ i Mikołaja Janczuka¹⁷.

Na tle opracowań typu biograficznego (a tych jest najwięcej), które ukazały się w związku z kolejnymi rocznicami śmierci Kirkora, na uwagę zasługuje praca Michała

⁶ I. Ц і ш ч а н к а, *Да народных вытокаў. Збіранне і вывучэнне беларускага фальклору ў 50–60-я гг. XIX ст.*, Мінск 1986.

⁷ M. S t o l z m a n, *Czasopisma wileńskie Adama Honorego Kirkora*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczno-Literackie” 1973, nr 321, z. 26; M. S t o l z m a n, *Kirkor Adam Honory (1818–1886). Wydawca, właściciel drukarni, nakładca [w:] Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 412; M. S t o l z m a n, „Nigdy od ciebie miasto...”. *Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstańskich (1832–1863)*, Olsztyn 1987; M. S t o l z m a n, *Z działalności wydawniczej Adama Honorego Kirkora. Pismo zbiorowe „Na dziś”, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1967, R. 7, z. 1, s. 73–102.*

⁸ M. I n g l o t, *Niezrealizowane projekty czasopism polskich na ziemiach litewsko-ruskich w latach 1832–1851*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” 1964, t. 6, nr 30, s. 5–21.; M. I n g l o t, *Poglądy literackie koterii petersburskiej 1841–1843*, Wrocław 1961; M. I n g l o t, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, Warszawa 1966.

⁹ Wykaz prac poświęconych Kirkorowi, autorstwa I. Zaprudzkiego znajduje się w załączonej bibliografii.

¹⁰ Wyjątkiem może tu być monograficzne opracowanie czasopism polskich wydawanych w Wilnie przez Kirkora, które przedstawiła M. Stolzmann w pracy *Czasopisma wileńskie...*, jw.

¹¹ Wymienić tu można choćby prace wspomnianych wyżej L. Aleksiejewa i H. Kachanońskiego, por. przypis nr 4 i 5, 6.

¹² Zob. H. I l g i e w i c z, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005.

¹³ Zob. R. C z e p u l i s - R a s t e n i s, *Ludzie nauki i talentu. Studia o świadomości społecznej inteligencji polskiej w zaborze rosyjskim*, Warszawa 1988.

¹⁴ Zob. przypis 7, 8.

¹⁵ Zob. Z. M e d i s a u s k i e n e, *Rusijos cenzura lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas 1998.

¹⁶ A. P ł u g, *Adam Honory Kirkor*, „Kłosy” 1886, t. 43, nr 1120, s. 391.

¹⁷ Por. przypis nr 2.

Brensztejn z 1930 roku, zatytułowana *Adam Honory Kirkor. Wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*¹⁸. Jest to bodaj pierwsza próba naukowego omówienia życia i twórczości Kirkora. Opierając się na źródłach i wcześniejszych publikacjach traktujących o Kirkorze, doprowadził Brensztejn biografię Adama Honorego do roku 1867, czyli do momentu przeprowadzki Kirkora do Petersburga¹⁹. Dokonał przy tym krytyki owych źródeł i artykułów, wiele miejsca poświęcając sprawie kluczowej dla biografistyki – ustaleniu daty i miejsca narodzin Kirkora. Tych bowiem przez wiele lat nie udawało się sprecyzować w sposób jednoznaczny i nie budzący wątpliwości. Brensztejn skomentował dotychczasowe ustalenia autorów krótkich biogramów Kirkora, wskazując możliwe źródło nieporozumień.

Powołując się na odnalezione przez Wacława Wejtę dokumenty służbowe, m.in. akt przyjęcia Kirkora do służby państwowej z 1839 r.²⁰, udowodnił, że istniały dwie wersje daty narodzin Kirkora: pierwsza podana przez Kazimierza Władysława Wójcickiego²¹, który osobiście znał Adama Honorego, a który jeszcze w 1863 roku w artykule do *Encyklopedii Powszechnej* wskazał dzień urodzin na 21 stycznia 1818 roku, druga – podawana w owym formularzu służbowym, a powtórzona w akcie przyjęcia Kirkora na służbę wskazuje na 19 stycznia 1819 roku. Sam Brensztejn, mówiąc o Kirkorze „nasz dwudziestoletni młodzian”²² w kontekście podjęcia przez niego w 1838 roku służby w Izbie Skarbowej, przychylił się niejako do wersji podanej przez K.W. Wójcickiego, a powtórzonej przez kolejnych autorów, m.in. Aleksandra Jelskiego²³, jakoby Kirkor urodził się 21 stycznia 1818 roku. Jednak ani ustalenia M. Brensztejna, ani późniejsze dociekania M. Stolzmana²⁴ nie rozstrzygnęły tej kwestii ostatecznie. Zrobił to białoruski badacz

¹⁸ M. Brensztejn, *Adam-Honory Kirkor – wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*, Wilno 1930.

¹⁹ Brensztejn zamknął biografię Kirkora informacją o wyjeździe do Krakowa tuż po ogłoszeniu bankructwa jego drukarni w Petersburgu. Jednak sam okres pobytu w Petersburgu nie stał się przedmiotem omówienia badacza – poświęcił mu Brensztejn zaledwie stronę tekstu, za najważniejszą informację z niemal pięcioletniego pobytu w tym mieście uznając wydanie pisma „Новое время”.

²⁰ M. Brensztejn, *op. cit.*, s. 9–10, patrz przypis 3, 4. Kirkor został przyjęty do Izby Skarbowej w Wilnie 23 listopada 1838 roku, zaś dopiero w lutym 1839 roku zostało wydane „zatwierdzenie na etacie” – dokument, w którym podano datę urodzenia Kirkora jako 19 stycznia 1819 r.

²¹ Autor biogramu Kirkora zamieszczonego w 1863 r. w 14 tomie *Encyklopedii powszechnej*, Warszawa 1863, s. 702.

²² M. Brensztejn, *op. cit.*, s. 10.

²³ A. Jelski, „Kurjer Wileński”, „Kraj” 1884, nr 51, s. 3–8.

²⁴ M. Stolzmann w artykule przytacza zapis z metryki chrztu z ksiąg kościoła w Mazykach (lub Mozykach), w którym 14 stycznia 1819 roku został ochrzczony Adam Kirkor. Tym samym uznaje odnaleziony przez Wójcickiego, a przytoczony przez Brensztejna, „dokument służbowy” za fałszywy. Zob. M. Stolzmann, *Czasopisma wileńskie...*, s. 10–11. Jednak warto zauważyć, że o istnieniu metryki z chrztu wiedział również Brensztejn, który na jej podstawie, a także opierając się na dokumentach odnalezionych przez W. Wejtę, ostatecznie odrzucił podawaną błędnie przez kolejnych autorów (m.in. W. Ciechowskiego, R. Ziemkiewicza, W. Antoniewicza, G. Korbuta) w ślad za A. Jelskim informację, jakoby ojcem Kirkora był unicki duchowny. Metryka chrztu jednoznacznie mówi, że Kirkor został ochrzczony w obrządku rzymsko-katolickim 14 stycznia 1819 roku, wobec tego, uznając ten dokument za autentyczny, nie mógł Brensztejn jednocześnie przychylić się do daty narodzin Kirkora podawanej przez dokumenty Izby Skarbowej jako 19 stycznia 1819 r. Warto także zauważyć, że mimo wykazania już w 1930 roku dokumentów potwierdzających otrzymanie przez Kirkora chrztu w obrządku rzymsko-katolickim, niczym niepoparty mit o unickim parochostwie jego ojca, wciąż znajduje wielu zwolenników i jeszcze w 1968 roku w swoim wspomnieniu o Kirkorze powtórzył je Rudolf Jamka.

Zmiciere Jackiewicz, który w swoim artykule przedstawił rodowód Adama Honorego²⁵ w świetle nowych dokumentów archiwalnych, podkreślając jednocześnie, że kwestia ustalenia daty narodzin i chrztu Kirkora do dziś jest zagadką, a rozwiązanie jej nie jest łatwe z tego względu, że jedyny wiarygodny dokument – metryka chrztu Kirkora – w ciągu ostatniego stulecia przywoływany był w trzech różnych edycjach, nie zawsze z zachowaniem tej samej daty.

W wersji metryki przedrukowanej w pracy M. Stolzmana widnieje data 14 stycznia 1819 r. Datę tę przytoczył w 1973 roku w swojej książce *Przeszłość umiera dwa razy* również Stanisław Kirkor, daleki krewny Adama. Ten sam Stanisław Kirkor rok później – w 1974 roku, w książce *Kirkorowie litewscy*²⁶, powołuje się już na inną datę chrztu – 18 stycznia 1819 roku. Trzecim przywołaniem daty chrztu jest oczywiście informacja zawarta w monografii Brensztejna z 1930 roku. Natomiast w 1996 roku historyk i archeolog L. Aleksiejew opublikował rosyjskie tłumaczenie tekstu metryki, w którym jako datę chrztu podał 1 stycznia 1819 roku. Jackiewicz nie wyklucza w tym przypadku pomyłki w druku, gdyż tłumaczenie zgodne jest z tekstem opublikowanym przez M. Stolzmana, a i sam Aleksiejew pisze, że przywołuje dokument według wydania krakowskiej badaczki. Chcąc rozwiązać problem różnych dat dziennych, Jackiewicz postanowił odnaleźć kopię metryki chrztu Kirkora. Natrafił na nią w mohylewskiej rzymsko-katolickiej konsystorii (tj. kancelarii) w dokumentach zgrupowanych pod ogólną nazwą „Kopie i wypisy z ksiąg metrykalnych dekanatów mohylewskiej guberni”²⁷. Porównując ją z fotokopią zamieszczoną przez M. Stolzmana, doszedł do wniosku, że jest to ten sam dokument, wobec czego datę 14 stycznia 1819 roku (wg tzw. starego stylu) jako dzień chrztu Kirkora można uznać za wiarygodną i ostateczną, a tym samym można pokusić się o określenie rzetelnej daty narodzin Kirkora.

Według *Testamentu Adama Kirkora*, przywołanego w artykule Jazepa Januszkiewicza o tym samym tytule²⁸, Kirkor urodził się, jak sam pisze, 24 grudnia 1818 roku w Śliwinie, w guberni mohylewskiej. Jak zauważa Jackiewicz, podana data 24 grudnia powinna być zapisana w tzw. starym stylu, jak to było przyjęte w Imperium Rosyjskim. Jednak autor publikacji nie zaznaczył tego faktu, wobec czego Jackiewicz decyduje się dodać do 24 grudnia 12 dni²⁹ i w ten sposób ustala najbardziej wiarygodną datę narodzin Kirkora – 5 stycznia 1819 r. Biorąc po uwagę fakt, że chrzest wg metryki odbyłby się w dziewiątym dniu po narodzinach, nie zaś niemal rok po tym fakcie (jeśli przyjęlibyśmy za Wójcickim za dzień urodzin 21 stycznia 1818 r.) można uznać tę datę za najbardziej wiarygodną.

Mimo nieścisłości w ustaleniu daty narodzin Kirkora, praca Michała Brensztejna, wprowadzając już nieco przestarzała, do dziś stanowi cenne źródło wiedzy o wileńskim okresie życia Adama Honorego i wciąż jest chętnie cytowana przez badaczy. Trzeba jednak pamiętać, że jest to w głównej mierze opracowanie biograficzne, które nie wnosi szczególnej wartości w stan wiedzy o twórczości Kirkora. Brensztejn bardzo skrótowo, nie zagłębiając się w tę tematykę, omawia wydawnictwa wileńskie Kirkora – zarówno czasopisma, jak i artykuły, które wyszły spod jego ręki, najwięcej zaś miejsca poświęca

²⁵ З.Л. Яцкевич, *Родовод Адама Ганорыя Кіркора*, „Архівы і справаводства” 1999, № 1, с. 98–103.

²⁶ S. K i r k o r, *Kirkorowie litewscy. Materiały do monografii rodziny kresowej*, Londyn 1969.

²⁷ З.Л. Яцкевич, *op. cit.*, с. 102.

²⁸ Я. Я н у ш к е в і ч, *Тастамент А. Кіркора*, „Літаратура і мастацтва” 1998, 25 снежня, с. 16–17.

²⁹ Tyle w latach 1800–1900 wynosiła różnica dni pomiędzy kalendarzami juliańskim i gregoriańskim.

Kurierowi Wileńskiemu, z przyczyn oczywistych brak jest szczegółowych informacji o wydawnictwach Kirkora z czasu pobytu w Petersburgu i w Krakowie.

Literatura poświęcona czasopismom, wydawanym i redagowanym przez Kirkora w okresie wileńskim, nie jest zbyt obszerna. Oprócz przywoływanej tu już wielokrotnie pracy M. Stolzman, która za cel stawia sobie monograficzne opracowanie czasopism polskich wydawanych w Wilnie przez Kirkora oraz określenie roli, jaką Adam Honory odegrał w dziejach polskiej kultury, szczególnie jako wydawca-nakładca polskich książek i czasopism, wymienić należy: artykuł *Czasopisma polskie na Litwie*³⁰ Wacława Ciechowskiego z 1911 roku, w którym autor, opierając się na wspomnieniach samego Kirkora, charakteryzuje jego dorobek wydawniczy i redaktorski; pracę poświęconą „Kurierowi Wileńskiemu” w pięćdziesiątą rocznicę powstania autorstwa A. Miłowidowa³¹, uwagi E. Talwirskiej³² poczynione na marginesie badań nad litewskim i białoruskim ruchem społecznym na przełomie lat 50. i 60. XIX wieku, a także omówienie dwóch periodyków: „Radegasta” i „Pamiętników Umysłowych”, jakie w swojej książce *Czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851* zawarł Mieczysław Inglot³³. „Pamiętnikom Umysłowym” kilka uwag poświęcił również Dawid Fajnhauz w swoim opracowaniu *Walka o postęp społeczny w publicystyce wileńskiej w połowie XIX wieku*³⁴.

Petersburski okres działalności Kirkora nie doczekał się jeszcze opracowania tak w polskich, jak i zagranicznych badaniach. W Polsce brak jest materiałów dotyczących wydawanego w Petersburgu przez Kirkora czasopisma „Новое время” (1868–1872), zaś o samym petersburskim okresie jego działalności zaledwie wspominają w swoich artykułach W. Ciechowski³⁵ i Zygmunt Librowicz³⁶ oraz Stanisław Kirkor w rozdziale IX „powieści prawdziwej”, poświęconej życiu swojego dalekiego kuzyna³⁷. Jednak wspomnieniowy czy też publicystyczny charakter tych publikacji sprawia, że nie możemy uznać ich za naukowe.

Podobny stan rzeczy odnosi się do krakowskiego okresu działalności: prócz krótkich wzmianek o kontaktach Kirkora z siatką wywiadowczą Józefa Ignacego Kraszewskiego, poczynionych w relacji Wincentego Danki³⁸ o procesie i skazaniu Kraszewskiego³⁹ oraz w artykule Stanisława Kirkora *Korespondencje petersburskie J.I. Kraszewskiego*⁴⁰, nie ma pełnego, wyczerpującego opracowania działalności Adama Honorego, przypadającej na ostatnie piętnaście lat życia, które spędził on w Krakowie. Brak zainteresowania

³⁰ W. C i e c h o w s k i, *Czasopisma polskie na Litwie*, „Kwartalnik Litewski” 1911, t. 5, s. 101–124.

³¹ А.И. М и л о в и д о в, *Пятидесятилетие „Виленского Вестника” русской редакции*. (Истори-ко-библиографический очерк), Вильно 1914.

³² З.Я. Т а л ь в и р с к а я, *Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х – начале 60-х годов и подпольная литература* [в:] *Революционная Россия и революционная Польша*, ред. В.А. Д ь я к о в, Москва 1967.

³³ Zob. przypis nr 8.

³⁴ D. F a j n h a u z, *Walka o postęp społeczny w publicystyce wileńskiej w połowie XIX wieku*, „Rocznik Białostocki” 1965, R. 6, s. 27–57.

³⁵ W. C i e c h o w s k i, *Na widowni petersburskiej. 2. Adam Kirkor*, „Kraj” 1906, nr 24–25, s. 2–4.

³⁶ З. Л и б р о в и ч, *Первый редактор „Нового Времени”*, „Вестник литературы” 1919, № 1, шп. 288.

³⁷ Zob. S. K i r k o r, *Przeszłość umiera dwa razy*, Kraków 1978.

³⁸ W. D a n e k, *Sprawa procesu i skazania Kraszewskiego*, „Twórczość” 1955, nr 10, s. 135–142.

³⁹ W 1883 roku Józef I. Kraszewski został aresztowany w Berlinie pod zarzutem działalności wywiadowczej na rzecz Francji. W wyniku procesu, który odbył się w Lipsku, został skazany na 3 i pół roku więzienia w magdeburskiej twierdzy. Z powodu choroby płuc w 1885 roku został wypuszczony za kaucją.

⁴⁰ S. K i r k o r, *Korespondencje petersburskie J. I. Kraszewskiego*, Paryż 1970.

badaczy tą tematyką dziwi o tyle, że archiwa krakowskich bibliotek: Biblioteki Naukowej PAU i PAN oraz Biblioteki Jagiellońskiej obfitują w źródła rękopiśmienne pozostawione przez Kirkora. Na bogaty zbiór manuskryptów składają się między innymi: korespondencja z Kraszewskim⁴¹ (listy Kirkora oraz repliki Kraszewskiego); korespondencja Kirkora z różnymi osobami (410 arkuszy)⁴², i – co istotne, zgromadzony w kilku teczkach zbiór pism różnych, w skład którego wchodzi rękopisy jego prac w języku polskim i rosyjskim, kilka brulionów notatek osobistych oraz egzemplarze czasopisma „Na dziś”⁴³. Opierając się właśnie na tym materiale, M. Stolzman pod koniec lat 60. ubiegłego stulecia odtworzyła dzieje pisma, wydawanego w Krakowie przez Kirkora, a wyniki swoich badań opublikowała w „Roczniku Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”⁴⁴. Obecny stan wiedzy o działalności i twórczości Kirkora zawdzięczamy więc po części M. Brensztejnowi, który na początku XX wieku przypomniał o zasłużonym dla kultury trzech narodów historyku, archeologu i wydawcy czasopism, po części zaś M. Stolzman, która bodaj jako pierwsza, przy okazji prowadzonych badań prasoznawczych, podjęła próbę usystematyzowania spuścizny Kirkora, będącej w zasobach archiwów krakowskich bibliotek. Wykaz źródeł sporządzony przez badaczkę i zamieszczony na końcu krótkiej monografii, poświęconej wileńskim czasopismom Adama Honorego Kirkora, niewątpliwie stanowi cenną pomoc dla wszystkich, którzy zajmowali się, bądź zajmują tematyką życia kulturalnego i społecznego Wileńszczyzny końca XIX wieku.

Na uwagę zasługują również artykuły charakteryzujące drugą, obok czasopiśmiennictwa, wielką pasję Kirkora – archeologię. Jako miłośnik „starożytności”, Kirkor prowadził wykopaliska już w „okresie wileńskim” na terenach Litwy i Białorusi, a następnie – po przenosinach do Krakowa zajął się badaniem Podola i Galicji Wschodniej. Zapoczątkowane przez niego prace archeologiczne spotkały się z przychylnym przyjęciem historyków, którzy poświęcili mu kilka artykułów, a sam Adam Honory został w nich nazwany pionierem polskiej archeologii.

Osiągnięcia Kirkora na polu badań archeologicznych zostały zebrane przez S. Noska w krótkim biogramie, zamieszczonym w *Polskim Słowniku Biograficznym*⁴⁵. Natomiast w 80. rocznicę śmierci Adama Honorego nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego został wydany jubileuszowy – specjalny numer „Prac archeologicznych”⁴⁶, poświęconych właśnie badaniom prowadzonym przez Kirkora. Obok życiorysu pierwszego „badacza pradziejów regionu chrzanowsko-jaworznickiego” w publikacji znajduje się również szczegółowy opis odkryć, których dokonał na tym terenie. Co ważne, autor artykułu – Rudolf Jamka, w swojej narracji oparł się na wcześniejszych pracach poświęconych Kirkorowi, tym samym powtórzył błędne ustalenia jego pierwszych biografów, m.in. A. Jelskiego, jakoby Kirkor przyszedł na świat w rodzinie unickiego księdza, mimo że już w 1930 roku M. Brensztejn przedstawił przekonujące dowody na fałszywość tej tezy⁴⁷.

⁴¹ Zbiór 60 listów do Kraszewskiego z lat 1845–1862 oraz 176 listów z okresu 1871–1880, opatrzony został sygnaturami: BJ, rkp 6567 oraz 6509 i 6028.

⁴² Biblioteka Jagiellońska, BJ, rkp 4496 zawiera 116 listów Kraszewskiego do Kirkora z lat 1871–1880.

⁴³ Biblioteka Jagiellońska, BJ, rkp 4497.

⁴⁴ M. Stolzman, *Z działalności wydawniczej Adama Honorego Kirkora. Pismo zbiorowe „Na dziś”, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1967, R. 7, z. 1, s. 73–102.*

⁴⁵ D. Fajna, S. Nosk, *Kirkor Adam Honory (1818–1886). Archeolog, publicysta, wydawca* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/3, z. 54, Wrocław 1967–1968, s. 475–478.

⁴⁶ R. Jamka, *op. cit.*, s. 5–10.

⁴⁷ Zob. M. Brensztejn, *op. cit.*, s. 6–7.

Trzecim, obok czasopiśmiennictwa i archeologii, polem aktywności Kirkora były badania etnograficzne i historyczne, mające na celu ukazanie czy też wyodrębnienie dziejów narodu litewskiego jako osobnej dziedziny nauki. Kirkor położył ogromne zasługi dla rozwoju kulturalno-oświatowego tak Litwy, jak i Białorusi, a jego prace historyczne stały się podwaliną dla tworzącej się historiografii tych terenów. Po latach, w obliczu kształtowania się odrębności narodowej Białorusinów i Litwinów, badacze na nowo sięgają do prac Kirkora, czyniąc z niego jednego z prekursorów idei krajowości⁴⁸, ale jednocześnie starają się przedstawić go jako reprezentanta danego etosu: litewskiego bądź białoruskiego.

Tacciana Wałodzina⁴⁹ omawia twórczość Kirkora na polu krajowej historiografii w kontekście transformacji Imperium Rosyjskiego w XIX wieku, natomiast Zita Medisauskienė w artykule *Adam Honory Kirkor – między Litwą, Polską a Białorusią*⁵⁰ próbuje określić narodową tożsamość Kirkora, którego postrzega jako najbardziej aktywnego działacza i reprezentanta litewskiego społeczeństwa w XIX w. Z kolei Ihar Zaprudzki⁵¹ w swoich pracach charakteryzuje twórczość Kirkora jako działacza społecznego, zasłużonego dla białoruskiej kultury i historii (głównie w oparciu o III tom zbioru artykułów Kirkora pt. «Живописная Россия»), zaś w szkicu biograficznym „Да мілага пабачэння!” *К жызнеописанию Адама Киркора* wprost nazywa go rodakiem-emigrantem, który zmuszony był dopełnić swoich dni na wygnaniu w austriackim Krakowie⁵².

Warto wspomnieć, że Zaprudzki wskazuje na 24 grudnia 1818 roku jako dzień narodzin Kirkora, powołując się na przedstawiony mu osobiście przez J. Januszkiewicza, badacza twórczości Wincentego Dunin-Marcinkiewicza, niedokończony rękopis *Kroniki życia i twórczości Adama Honorego Kirkora (Jana ze Śliwina)*. Zapewne chodzi o ten sam

⁴⁸ Według Alesia Smalańczuka, jednego z czołowych współczesnych badaczy problemu, krajowość jest ideą, która zrodziła się na Białorusi i Litwie w początkach XX wieku. Krajowcy twierdzili, że wszyscy mieszkańcy historycznej Litwy, niezależnie od swojego pochodzenia etniczno-kulturowego, są „obywatelami kraju”, a więc należą do jednego narodu (por. А. С м а л я н ч у к, „Краёвасць” у беларускай гісторыі, „Беларускі гістарычны агляд” 1997, т. 4, сш. 1–2 (6–7) [online], www.belhistory.eu/ales-smalyanchuk-krayovasc-u-belaruskaj-i-lito%D1%9Eskaj-gistoryi/ [dostęp: 02.07.2012]). „Krajowość” można definiować również jako cechę świadomości części społeczeństwa terytorium białorusko-litewskiego, które stało się ojczyzną zarówno dla Białorusinów i Litwinów, jak i dla Polaków, Żydów, Tatarów oraz Rosjan (por. О. Ł а т ы с з о н е к, *Krajowość i „zapadno-rusizm”* [w:] *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998)*, red. J. J u r k i e w i c z, Poznań 1999, s. 39). Krajowcy postrzegali ludność guberni północno-zachodnich Imperium Rosyjskiego w kategoriach narodu państwowego, zróżnicowanego pod względem etnicznym i wyznaniowym.

⁴⁹ Т. В а л о д з і н а, *Адам Кіркор і „краёвая” гістарыяграфія ў кантэксце трансфармацыі Расійскай імперыі ў XIX ст.* „Беларускі гістарычны агляд” 2005, т. 12, сш. 1–2 (22–23) [online], www.belhistory.eu/taccyana-valodzina-adam-kirkor-i-%E2%80%9Ekrayovaya%E2%80%9Cgista-ryyagrafiya-%D1%9E-kanteksce-transfarmacyi-rasijskaj-imperryi-%D1%9E-xix-st/ [dostęp: 02.07.2012]. Warto odnotować, że w artykule Wałodziny znalazł się błąd – być może na skutek pomyłki drukarskiej – jako rok urodzenia Kirkora podano 1812, co w świetle przytoczonych badań jest absolutnie niemożliwe. W ślad za pierwszymi biografami Kirkora powtarza również Wałodzina wątpliwość o pochodzeniu ojca Kirkora (ksiądz unicki lub też drobny szlachcic).

⁵⁰ Z. M e d i s a u s k i e n e, *Adomas Honorijas Kirkoras. Tarp Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos*, „Lietuvių atgimimo istorijos studijos” 1996, т. 8, s. 168–193.

⁵¹ І. З а п р у д с к і, *Нарысы Адама Кіркора пра Беларусь. Творчая гісторыя. Ідэяна-мастацкая асаблівасці. Аўтарская пазіцыя* [у:] І. З а п р у д с к і, *Па дарозе на Парнас*, Мінск 2012, с. 129–149.

⁵² І. З а п р у д с к і й, „Да мілага пабачэння!” *К жызнеописанию Адама Киркора*, „Нёман” 1998, № 10, с. 173–192.

Testament Adama Kirkora, o którym Januszkiewicz informuje w swoim artykule, jednak w relacji Zaprudzkiego zabrakło podania adresu bibliograficznego, który umożliwiłby jednoznaczne wskazanie na to właśnie źródło.

W jego artykule odnaleźć można również kilka informacji, które nie znajdują odzwierciedlenia we wcześniejszych biogramach Kirkora – ani w pierwszych pojawiających się na fali wspomnień rocznicowych artykułach, ani w opracowaniu Brensztejna, które przez wiele lat uchodziło za podstawowe źródło wiedzy o życiu i twórczości Adama Honorego. Brak przypisów oraz bibliografii w przytaczanym artykule Zaprudzkiego ponownie nastrocza pytania o autentyczność zawartych w nim informacji i uniemożliwia odniesienie się do – być może – nowo odnalezionych materiałów, rzucających światło na nieznane dotąd karty życia Kirkora. Chodzi m.in. o stosunek – jawną niechęć – Kirkora do jezuitów, która rzekomo wynikała z faktu, iż dwaj jego stryjowie byli jezuitami. W 1820 roku w związku z wydanym zakazem działania zakonu na terenie Imperium Rosyjskiego obaj wyjechali do Włoch, zabierając przy tym należną im część ($\frac{2}{3}$) rodzinnego majątku, co znacznie obniżyło sytuację materialną rodziny i wymogło na ojcu Kirkora sprzedaż majątku Koniuchowo w mścisławskim ujeździe⁵³.

Jakkolwiek nie da się zaprzeczyć zasługom Kirkora, jakie włożył w rozwój polskiego czasopiśmiennictwa, litewskiej historiografii oraz białoruskiej etnografii i folklorystyki, nie można jednoznacznie określić go jako reprezentanta kultury danego etnosu: polskiego, litewskiego czy też białoruskiego. Jedno wiemy na pewno: Kirkora charakteryzowało mocne poczucie litewskiej odrębności narodowej, o czym pisze zarówno Medisauskienė, jak i Wałodzina. Uważał się on za Litwiną – obywatela byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, mieszkańca jego terytorium. Litwę zaś postrzegał i odczuwał przede wszystkim jako kraj słowiański, tworzony przez dwa narody – Litwinów i Rusinów (byłych mieszkańców Rusi). Nie przeszkadzało mu to jednocześnie działać na rzecz kultury polskiej i zabiegać o sympatię i zainteresowanie dla polskiej sprawy narodowej. Litewski patriotyzm Kirkora i przedkładanie ponad wszystko interesów Litwy nie były tożsame ze zdradą polskich interesów, z apostazją narodową, o co oskarżał Kirkora Julian Klaczko w słynnym już artykule *Odstępcy*⁵⁴. Kirkora cechował głęboki patriotyzm lokalny, pozbawiony nacjonalizmu oraz wrogości do Polski. W liście do swojej żony Marii Celestyny w 1861 roku pisał:

„Jestem Litwinem i nigdy to uczucie nie będzie zniszczone. Kocham moją ojczyznę całym entuzjazmem młodości, całym poświęceniem mężczyzny. Mam serce i czuję sympatię dla Polski na tyle, na ile jej los związany jest z naszym”⁵⁵.

Kirkor nie wyobrażał sobie życia poza Wilnem – uważał, że tu było jego miejsce, tylko tu, w sercu Litwy, mógł być pożyteczny, tu chciał żyć i umrzeć. Przewrotny los sprawił inaczej – większość z jego prac historycznych, tak ważnych dla rozwoju idei na-

⁵³ *Ibidem*, c. 174. Wobec braku wykazania źródeł, trudno się do nich jednoznacznie odnieść. Dotąd żaden biogram nie wspominał o fakcie posiadania przez najbliższą rodzinę Kirkora, tj. jego ojca, majątku ziemskiego o nazwie Koniuchowo. Rodzina Adama Honorego kojarzona była z majątkiem Śliwino w guberni mohylewskiej, w którym miał się urodzić Kirkor, a i co do tego nie ma bezwzględnej pewności. Wobec tego kwestię ewentualnego majątku Koniuchowo i jego sprzedaży w roku 1820 pozostawiam otwartą.

⁵⁴ J. K l a c z k o, *Odstępcy*, Paryż 1860.

⁵⁵ Przytaczam za S. K i r k o r, *Przeszłość umiera dwa razy*, Kraków 1978.

rodowej tak litewskiej, jak i białoruskiej, powstała i została wydana już po opuszczeniu Wilna, do którego – jak się okazało, nigdy miał Kirkor nie powrócić: 26 listopada 1886 roku zmarł w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Mimo bogatej spuścizny, jaką pozostawił Kirkor w archiwach krakowskich, niemal piętnastoletni okres jego życia w królewskim stołecznym mieście Krakowie, nie został jak dotąd opracowany, podobnie zresztą jak jego działalność w Petersburgu. Warto zatem bliżej przyjrzeć się życiu i twórczości tej niezwyklej postaci, już przeszło wiek czekającej na swojego biografa, który dokona rehabilitacji i rewizji krzywdzącej opinii zdrajcy i lojalisty, ukutej przez dziewiętnastowiecznych oponentów.

Bibliografia

I. WYKAZ ŹRÓDEŁ:

rękopisy

1. Biblioteka Jagiellońska

- 4496 – listy A.H. Kirkora do różnych adresatów (410 arkuszy).
- 4497 – dokumenty A.H. Kirkora (teczki 1–18).
- 6004 – 7 listów A.H. Kirkora do K. Libelta z lat 1857–1875.
- 6028 – 116 listów J. I. Kraszewskiego do A.H. Kirkora z lat 1871–1880.
- 6457 – korespondencja J.I. Kraszewskiego: 4 listy A.H. Kirkora z lat 1842–1843.
- 6467 – korespondencja J.I. Kraszewskiego: 60 listów A.H. Kirkora z lat 1845–1862.
- 6509 – korespondencja J.I. Kraszewskiego: 176 listów A.H. Kirkora z lat 1871–1881.
- 6872 – korespondencja B. Limanowskiego: 1 list A.H. Kirkora.

2. Biblioteka Czartoryskich

- 873/23 EMNK – list A.H. Kirkora do nieznanego adresata z 18 października 1884 r.

3. Biblioteka Narodowa

- 2995 – list A.H. Kirkora do J. Korzeniowskiego z 10 sierpnia 1842 r.
- 7028 – list A.H. Kirkora do F. Ziemiałkowskiego.

4. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie

- 2020 – list A.H. Kirkora do J. Majera z 6/18 kwietnia 1858 r.

5. Archiwum Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie

- TNK-4 – protokół wyboru A.H. Kirkora w poczet członków Towarzystwa Naukowego Krakowskiego.

6. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku

- 7444 – list A.H. Kirkora do J. Działyńskiego z 6 grudnia 1871 r.

7. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

- Teki Skimbrowicza XXV nr 146 – list A.H. Kirkora do H. Skimbrowicza.

8. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

- 6524 – list A.H. Kirkora do J. Scheraera z 1861 r.
- 12036 – listy A.H. Kirkora do różnych adresatów.
- 12652 – listy A.H. Kirkora do Wł. Bełzy z lat 1885–1886.

9. Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne⁵⁶

Fond 1135 opis 11, dzieło 1–18 – korespondencja A.H. Kirkora do różnych adresatów (około 11 tys. listów).

Fond 378 sprawa 654 – listy A.H. Kirkora do H. (Majewskiej) Kirkorowej.

Fond 1214, opis 1, dzieło 145 – akta cenzury.

Fond 378 p/o R. 1864 dzieło 654 – akta generała gubernatora, protokół śledztwa przeciwko Kirkorowi.

10. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich

F 7–1744, 1920, 238 – korespondencja A.H. Kirkora do różnych adresatów.

F 9–2015 – wyjątki z nieliterackiej korespondencji A.H. Kirkora.

F 18–185 – 185 listów A.H. Kirkora do T. Narbutta z lat 1836 – 1852.

11. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka

68/p2 – listy A.H. Kirkora do J. Karłowicza z lat 1874–1886.

12. Památník národního písemnictví v Praze

Literální pozůstalost č. 334.

źródła drukowane

1. Jan ze Śliwina, *Apolinary Kątski (Na pamiątkę pobytu jego w Wilnie)*, Wilno 1852.
2. Jan ze Śliwina, *Od Redakcyi „Teki Wileńskiej”*, „Teka Wileńska” 1858, nr 5, s. 382–393.
3. Jan ze Śliwina, *Zarysy współczesnej literatury rosyjskiej*, Poznań 1873.
4. Kirkor A.H., *Bazylika litewska*, Kraków 1886.
5. Kirkor A.H., *Groby wielkoksiażęce i litewskie w Wilnie*, Warszawa 1882.
6. Kirkor A.H., *Julijan-Albin Muszyński*, „Teka Wileńska” 1857, nr 2, s. 304–316.
7. Kirkor A.H., *Ludność miasta Wilna*, „Teka Wileńska” 1858, nr 3, s. 199–221.
8. Kirkor A.H., *Obrazki litewskie. Ze wspomnień Tułacza Sobarri*, Poznań 1874.
9. Kirkor A.H., *O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich. Odczyty publiczne w Muzeum Techniczno-Przemysłowem w Krakowie*, Kraków 1874.
10. Kirkor A.H., *O pierwotnej Słowiańszczyźnie. Zarysy mitologiczne, podania, legendy, pieśni*, „Niwa” 1875, nr 1, s. 15–24.
11. Kirkor A.H., *O znaczeniu i ważności zabytków pierwotnych oraz umiejentnem ich poszukiwaniu. Dwa odczyty publiczne w Muzeum Techniczno-Przemysłowem w Krakowie*, Kraków 1878.
12. Kirkor A.H., *Słowianie nadbałtyccy. Zarysy etnologiczno-mitologiczne*, Lwów 1876.
13. Kirkor A.H., *Wycieczka na Podole Galicyjskie*, „Kłosy” 1877, t. 24.
14. Kirkor A.H., *Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w roku 1877*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 1878, R. 2, s. 16.
15. Kirkor A.H., *Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w roku 1878*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 1879, R. 3, s. 34–37.
16. Kirkor A.H., *Z wspomnień wileńskich*, „Kraj” 1884, nr 3, s. 4–10.
17. *Na pamiątkę pobytu Najjaśniejszego Cesarza Jegomości Aleksandra II w Wilnie 6 i 7 września 1858*, Wilno 1858.
18. *Pokucie pod względem archeologicznym. Badania A.H. Kirkora*, Kraków 1876.
19. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach przez Jana ze Śliwina*, Wilno 1856.

⁵⁶ Sygnatury rękopisów, znajdujących się w litewskich archiwach, podają za: M. S t o l m a n, *Czasopisma wileńskie...*, s. 142.

20. *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z ukazaniem historycznem najbliższych stacyj kolei żelaznych przez A.H. Kirkora*, Wilno 1889.
21. *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawę wydał A.H. Kirkor*, Wilno 1862.
22. *Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie*, Kraków 1875, s. 37–40 (niepełna bibliografia prac Kirkora).
23. „Teka Wileńska” 1857, nr 1.
24. „Teka Wileńska” 1857, nr 2.
25. „Teka Wileńska” 1858, nr 3.
26. „Teka Wileńska” 1858, nr 4.
27. „Teka Wileńska” 1858, nr 5.
28. „Teka Wileńska” 1858, nr 6.
29. *Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*, ред. П.П. Семёнов, т. 3, Санкт-Петербург–Москва 1882.
30. *Записки Виленской археологической комиссии*, ч. 1, Вильно 1856.
31. Киркор А.К., *Великий князь Витовт* [в:] *Черты из истории и жизни литовского народа*, сост.: А.-Г.К. Киркор, П.В. Кукольник, Вильно 1854, с. 21–53.
32. Киркор А.К., *Значение и успехи археологии в наше время*, „Записки Виленской археологической комиссии”, ч. 1, Вильно 1856, с. 25–39.
33. Киркор А.К., *Литовские древности* [в:] *Черты из истории и жизни литовского народа*, сост.: А.Г.К. Киркор, П.В. Кукольник, Вильно 1854, с. 7–20.
34. Киркор А.К. *Остатки языческих обыкновений в Белоруссии: Купала. Русалки* [в:] *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*, Вильно 1839, с. 481–487.
35. Киркор А.К., *Перечневый каталог предметов в виленском музее древностей*, Вильно 1858.
36. Киркор А.К., *Прут. Историческое происшествие* [в:] *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*, Вильно 1839, с. 356–364.
37. Киркор А.К., *Смерть поэта* [в:] *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*, Вильно 1839, с. 365–377.
38. Киркор А.К., *Этнографический взгляд на Виленскую губернию*, „Этнографический сборник” 1858, вып. 3.
39. *Памятная книжка Виленской губернии*, Вильно 1852.

II. OPRACOWANIA

białoruskie

40. Аляксеёў Л., *Выдатны археолаг і крэйзнаўца*, „Полымя” 1979, № 9, с. 204–209.
41. Бандарчык В.К., *Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст.*, Мінск 1964.
42. Булацкі Р.В., Сачанка І.І., Говін С.В., *Гісторыя беларускай журналістыкі*, Мінск 1979.
43. Валодзіна Т., *Адам Кіркор і „краёвая” гістарыяграфія ў кантэксце трансфармацыі Расійскай імперыі ў XIX ст.*, „Беларускі гістарычны агляд” 2005, т. 12, сш. 1–2 (22–23).
44. Гілевіч Н., *З клопатам пра песні народа*, Мінск 1970.
45. Запрудскі І., *Адам Кіркор як гісторык беларускай літаратуры* [у:] *Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі ў 2 частках*, ч. 1, Мінск 2000, с. 73–75.
46. Запрудскі І., *Гелена Маеўская – адметная постаць у гісторыі Беларусі XIX стагоддзя* [у:] *Матэрыялы дакладаў і паведамленняў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі „І прад высокую красую...”* (Мінск, 16 снежня 1999), Мінск 2001, с. 234–238.
47. Запрудскі І., *Энцыклапедыя беларусазнаўства (нарысы Адама Кіркора пра Беларусь у III т. „Живописной России” за 1882 г.)*, „Беларуская літаратура” 1992, вып. 20, с. 112–120.

48. Запрудскі І., „Заваяваць сабе свабоду...”: Адам Кіркор (1818–1886), „Настаўніцкая газета” 2002, 7 верасня, с. 2.
49. Запрудскі І., „Літоўскія абразкі” Адама Кіркора ў аспекце тыпалогіі мемуарнага жанру, „Веснік БДУ” 1999, серыя IV, № 2, с. 11–14.
50. Запрудскі І., *Ля вытокаў беларускага літаратуразнаўства. Адам Кіркор як гісторык беларускай літаратуры*, „Роднае слова” 2000, № 4, с. 18–19.
51. Запрудскі І., *Ля вытокаў нацыянальнай эсэістыкі. Мастацкія асаблівасці нарысаў Адама Кіркора*, „Полымя” 2000, № 10, с. 190–211.
52. Запрудскі І., *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 2003.
53. Запрудскі І., *Нарысы Адама Кіркора пра Беларусь. Творчая гісторыя. Ідэйна-мастацкія асаблівасці. Аўтарская пазіцыя* [у:] І. Запрудскі, *Па дарозе на Парнас*, Мінск 2012, с. 129–149.
54. Запрудскі І., *Роля гістарычнага самаўсведамлення ў працэсе фармавання нацыянальнай свядомасці беларусаў (сярэдня XIX ст.)*, „Беларусіка-Albaruthenika” 1993, кн. 2, с. 212–219.
55. Запрудскі І., *Творчасць Адама Кіркора: ад рамантызму да пазітывізму. Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук*, Мінск 2000, 20 с.
56. Запрудскі І., *Шукайце жанчыну, або Штрыхі да партрэта Гелены Маеўскай*, „Літаратура і мастацтва” 2001, 31 жніўня, с. 16.
57. Зямкевіч Р., *Адам Ганоры Кіркор (Біябібліяграфічны нарыс у 25 гадавіну смерці)*, Вільня 1911.
58. Караў Д., *Кіркор А.Г.К. [у:] Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 4, Мінск 1997, с. 180.
59. Каўко А.К., *Кіркор А.Г.К. [у:] Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя*, рэд. І. Шамякін, Мінск 1989, с. 260.
60. Каханоўскі Г., *Адчыніся, таямніца часу. Гісторыка-літаратурныя нарысы*, Мінск 1984.
61. Каханоўскі Г., *Львоўскае рэха*, „Полымя” 1971, № 11, с. 78–79.
62. Каханоўскі Г., *Археалогія і гісторыя краязнаўства Беларусі ў XVI–XIX ст.*, Мінск 1984.
63. Каханоўскі Г., *Кіркор А.Г.К. [у:] Археалогія і нумізматыка Беларусі. Энцыклапедыя*, Мінск 1993, с. 326.
64. Кісялёў Г., *Загадка беларускай Энеіды*, Мінск 1971.
65. Кісялёў Г., *Кіркор А. [у:] Асветнікі зямлі беларускай. X – пачатак XX ст. Энцыклапедычны даведнік*, рэд. Г. Пашкоў, Мінск 2001, с. 228–230.
66. Кісялёў Г., *Кіркор А. [у:] Беларускія пісьменнікі. Біябібліяграфічны слоўнік*, т. 3, Мінск 1994, с. 226–229.
67. Кісялёў Г., *Сейбіты вечнага*, Мінск 1963.
68. Мальдзіс А., *Творчае пабрацімства. Беларуска-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст.*, Мінск 1966.
69. Мальдзіс А., *Падарожжа ў XIX ст. З гісторыі беларускай літаратуры, мастацтва і культуры. Навукова-папулярныя нарысы*, Мінск 1969.
70. Мархель У.І., „*Кур’ер Віленскі*” як крыніца для вывучэння гісторыі культуры Беларусі (1860–1862 гг.) [у:] *Из истории книги, библиотечного дела и библиографии в Беларуси*, ред. У.И. Мархель, вып. 2, Минск 1972, с. 121–138.
71. *Перыядычны друк Беларусі*, ред. В.С. Адамовіч, Мінск 1981.
72. Самайлюк Т., *Гісторыя выдавецкай дзейнасці ў Польшчы і Беларусі ў XVI–XX стагоддзях*, Мінск 2003, с. 57–70.
73. Цікоцкі М., *З гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя*, Мінск 1960.
74. Цішчанка І.К., *Да народных вытокаў. Збіранне і вывучэнне беларускага фальклору ў 50–60-я гг. XIX ст.*, Мінск 1986.
75. Цьвікевіч А., „*Западно-руссизм*”. Нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX ст., Мінск 1993.
76. Янушкевіч Я., *Тастамент А. Кіркора*, „Літаратура і мастацтва” 1998, 25 снежня, с. 16–17.
77. Яцкевіч З.Л., *Радавод Адама Ганорыя Кіркора*, „Архівы і справаводства” 1999, № 1, с. 98–103.

litewskie

78. Daukantas S., *Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, pratarne, vadas, laiškų parengimas, komentavimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas R. Griškaite, Vilnius 1996.
79. Fajnhauz D., *Slaptas caro Valdzios dokumentas apie 1846 metus Lietuvoje ir Baltarusijoje (Adom Kilkoro „Keliones dienorastis“)*, „Istorijos-Filologijos Mokslu Seria“ 1958, t. 5, s. 201–209.
80. Medisauskiene Z., *Adomas Honorijas Kirkoras. Tarp Lietuvos, Lenkijos ir Balatarusijos. „Lietuvių atgimimo istorijos studijos“* 1996, t. 8, s. 168–193. Polski przedruk: *Adam Honory Kirkor – między Litwą, Polską a Białorusią*, „Lithuano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica“ 2001, t. 8, s. 28–42.
81. Medisauskiene Z., *Rusijos cenzura lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas 1998.

polskie

82. Abramowicz L., *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, Wilno 1925.
83. Antoniewicz W., *Adam Honory Kirkor*, „Ziemia” 1913, R. IV, nr 6, s. 87–91.
84. Bartoszewicz K., *Wojna żydowska w roku 1859 (Początki asymilacji i antysemityzmu)*, Warszawa–Kraków 1913.
85. Blombergowa M. M., *Badania archeologiczne Polaków na terytorium imperium rosyjskiego w XIX i początku XX wieku*, Łódź 1993.
86. Brensztejn M., *Adam-Honory Kirkor – wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*, Wilno 1930.
87. Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, t. 4, Kraków–Warszawa 1946.
88. Bujka M., *Wileńscy kolekcjonerzy zabytków i pamiątek historycznych na przełomie XIX–XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2007, z. 134, s. 81–90.
89. Ciechowski W., *Na widowni petersburskiej*. 2. *Adam Kirkor*, „Kraj” 1906, nr 24–25, s. 2–4.
90. Ciechowski W., *Czasopisma polskie na Litwie*, „Kwartalnik Litewski” 1911, t. 5, s. 101–124.
91. Chmielowski P., A.H. Kirkor [w:] *Wielkaja Encyklopedyja Powszechna Illustrowana*, t. 35 Warszawa 1902, s. 532.
92. Chmielowski P., *Dziennikarstwo polskie* [w:] *Wielka Encyklopedyja Powszechna Illustrowana*, t. 17–18, Warszawa 1902, s. 624–636.
93. Cywiński S., *Literatura w Wilnie i Wilno w literaturze*, Wilno 1934, s. 26 (o rosyjskich rozprawach naukowych Kirkora).
94. Czarnecki I., *Rzut oka na historię książki wileńskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1932, R. VI, z. 1–2, s. 1–41.
95. Czarnowski St. J., *Literatura peryodyczna i jej rozwój*, Kraków 1895.
96. Czepulis-Rastenienis R., *Ludzie nauki i talentu. Studia o świadomości społecznej inteligencji polskiej w zaborze rosyjskim*, Warszawa 1988.
97. Estreicher K., *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 3, Kraków 1962, s. 134–138.
98. Fajnhauz D., *Walka o postęp społeczny w publicystyce wileńskiej w połowie XIX wieku*, „Rocznik Białostocki” 1965, t. 6, s. 27–57.
99. Fajnhauz D., Nosek S., *Kirkor Adam Honory (1818–1886). Archeolog, publicysta, wydawca* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/3, z. 54, Wrocław 1967–1968, s. 475–478.
100. Grabowski T.S., *Z pogranicza polsko-białoruskiego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci St. Pigonia*, red. Z. Czerny, Kraków 1961, s. 445–454.
101. Ilgiewicz H., *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005.
102. Inglot M., *Niezrealizowane projekty czasopism polskich na ziemiach litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” 1964, t. 6, nr 30, s. 5–21.
103. Inglot M., *Poglądy literackie koterii petersburskiej 1841–1843*, Wrocław 1961.

104. Inglot M., *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, Warszawa 1966.
105. Jamka R., *Adam Hanory Kirkor. Pierwszy badacz pradziejów regionu chrzanowsko-jaworznickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Archeologiczne” 1968, nr 171, z. 9, s. 5–10.
106. Jelski A., „Kurjer Wileński”, „Kraj” 1884, nr 51, s. 3–8.
107. J.S., *Pamiętniki umysłowe, wydane przez Jana ze Śliwina*, t. 1–2, Wilno 1845; t. 3 Wilno 1846.
108. Kamionkova J., *Życie literackie w Polsce w pierwszej połowie XIX w.*, Warszawa 1970.
109. Kirkor S., *Kirkorowie litewscy. Materiały do monografii rodziny kresowej*, Londyn 1969.
110. Kirkor S., „Korespondencje” *Petersburskie J.I. Kraszewskiego*, „Zeszyty Historyczne” 1970, z. 17, Paryż, s. 6–29.
111. Kirkor S., *Na Syberii. Dalszy przyczynek do życia Heleny Kirkorowej*, „Wiadomości” 1965, nr 1029/1030, s. 4–5.
112. Kirkor S., *Od Syrokomli do Traugutta. Tragiczna dola Heleny Kirkorowej*, „Wiadomości” 1962, nr 873/4, s. 4–5.
113. Kirkor S., *Przeszłość umiera dwa razy*, Kraków 1978.
114. Konarski S., *Kirkorowie herbu własnego*, Londyn 1963.
115. Krzyżanowski S., *Eustachy hr. Tyszkiewicz i jego prace*, Lwów 1873.
116. *Księga pamiątkowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza 1798–1898*, t. 1, Warszawa 1898.
117. Kucharzewski J., *Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX w Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na emigracji. (Zarys bibliograficzno-historyczny)*, Warszawa 1911.
118. *Materiały do dziejów literatury i oświaty z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie*, t. 3, cz. 1, Wilno 1937.
119. Miller A., *Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745–1865). Studium z dziejów kultury polskiej*, Wilno 1936.
120. Mioduszewski J., *J.I. Kraszewski jako działacz regionalny* [w:] *Księga ku czci Józefa Ignacego Kraszewskiego*, red. I. Chrzanowski, Łuck 1939, s. 42–64.
121. Nosek S., *J.I. Kraszewski jako archeolog* [w:] *Księga ku czci Józefa Ignacego Kraszewskiego*, red. I. Chrzanowski, Łuck 1939, s. 401–423.
122. Pigoń S., *Z dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie*, Wilno 1929.
123. Pług A., *Adam Honory Kirkor*, „Kłosa” 1886, t. 43, nr 1120, s. 391.
124. Przeździecki A., *O dzisiejszym stanie sztuki dramatycznej w Polsce, ze względu na najnowsze w tym rodzaju utwory*, „Biblioteka Warszawska” 1844, t. 2, s. 109–133.
125. Stolzman M., *Czasopisma wileńskie A.H. Kirkora*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczno-Literackie” 1973, nr 321, z. 26.
126. Stolzman M., *Kirkor Adam Honory (1818–1886). Wydawca, właściciel drukarni, nakładca* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 412.
127. Stolzman M., *„Nigdy od ciebie miasto...”. Dzieje kultury wileńskiej lat. międzypowstaniowych (1832–1863)*, Olsztyn 1987.
128. Stolzman M., *Z działalności wydawniczej Adama Honornego Kirkora. Pismo zbiorowe „Na dziś”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1967, R. 7, z. 1, s. 73–102.
129. Straszewska M., *Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848*, cz. 2, 1840–1848, Wrocław 1959.
130. *Wiadomości bieżące*, „Przegląd Poznański” 1846, z. 3, s. 83.
131. Wilkońska P., *Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie*, Warszawa 1959.
132. Wójcicki K.Wł., *Kronika literacka. Teka Wileńska* wydawana przez Jana ze Śliwina, *Numer pierwszy i numer drugi*, „Biblioteka Warszawska” 1858, t. 1, s. 668–685.
133. Wójcicki K.Wł., *Teka Wileńska. Numer 3 i 4*, „Biblioteka Warszawska” 1858, t. 4, s. 472–483.

rosyjskie

134. Абрамов И., *К характеристике читателя пушкинского времени* [в:] *Пушкин и его современники. Сборник научных трудов*, вып. 1 (40), ред. Д.С. Лихачев, В.Э. Вацуро, С.А. Фомичев, Санкт-Петербург 1999, с. 100–104.
135. Азадовский М.К., *История русской фольклористики*, т. 2, Москва 1963.
136. Алексеев Л.В., *Археология и краеведение Белоруссии. XVI в. – 30-е годы XX в.*, Минск 1996.
137. Булахов М.И., Киркор А.-Г. К. [в:] *Восточнославянские языковеды. Биобиблиографический словарь*, Минск 1976, с. 117–120.
138. Владимиров Л. И., *Из истории учреждения первых публичных библиотек в Литве*, „Istorijos-Filologijos Mokslu Serija” 1957, т. 3, s. 21–43.
139. Запрудский И., „Да мілага пабачэння!” К жизнеописанию Адама Киркора, „Нёман” 1998, № 10, с. 173–192.
140. Запрудский И., [Рэц. на кнігу] *Живописная Россия: Литовское и Белорусское Полесье. Репринт. воспроизв. изд. 1882 г.*, „Нёман” 1994, № 9, с. 164–166.
141. Климанский С., *Новое о Киркоре*, „Нёман” 1969, № 7, с. 188–191.
142. Либрович З., *Первый редактор „Нового Времени”*, „Вестник литературы” 1919, № 1, шп. 288.
143. Лемке М., *Николаевские жандармы и литература 1826–1855 гг.*, Санкт-Петербург 1909.
144. Миловидов А.И., *Пятидесятилетие „Виленского Вестника” русской редакции. (Историко-библиографический очерк)*, Вильно 1914.
145. Никитенко А.В., *Дневник*, т. 3, Москва 1956.
146. Проценко О.Э., *Адам Киркор и „Живописная Россия”. Об этнографии Литовского Полесья* [online], <http://biotest-by.com/print/articles/article7#> [доступ: 26.02.2012].
147. Самбук С.М., *Общественно-политическая мысль Белоруссии во второй половине XIX века (по материалам периодической печати)*, Минск 1976.
148. Тальвирская З.Я., *Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х – 60-х гг. и подпольная литература* [в:] *Революционная Россия и революционная Польша*, ред. В.А. Дьяков, И.С. Миллер, Москва 1967, с. 5–77.
149. Цылов Н., *Сборник распоряжений графа М.Н. Муравьева по усмирению польского мятежа в северо-западных губерниях 1863–1864 гг.*, Вильно 1886.
150. Шолкович С., *Библиографическая заметка по поводу III тома „Живописной России”*. Белоруссия, Вильна 1884.
151. Янчук Н.А., А.-Г.К. Киркор, учёный исследователь Литвы и Белоруссии (некролог). Читано в заседании Московского археологического общества, Киев 1887.
152. Янчук Н.А., А. К. Киркор. Краткий очерк жизни и деятельности, Москва 1888.

Magdalena Frączek

Adam Honory Kirkor – introduction to the present state of research

A b s t r a c t

This article is a review of the most important publications concerning Adam Honory Kirkor, a 19th century archaeologist, ethnographer, commentary writer and publisher, whose work has not yet been thoroughly described. The author summarises Polish, Belarusian, Russian and Lithuanian publications about Kirkor and provides a detailed bibliography on the subject. Most of these publications concentrate on Kirkor's life in Vilnius and describe only some aspects of his work. The author underlines the lack of a detailed description of Kirkor's work in Krakow and Saint-Petersburg and also the question of his date of birth, which is still uncertain.